

KONCEPT NORMALIZACIJE SKOZI RAZLIKO MED POTREBO IN ŽELJO

153

THE CONCEPT OF NORMALIZATION BASED ON
THE DIFFERENCE BETWEEN NEED AND DESIRE

Katarina Klančar, univ. dipl. soc. ped.

Stanovanjska skupina Rdeča kljuka, Mašera Spasiča 15, 1000 Ljubljana

klanacar.k@hotmail.com

POVZETEK

Socialna pedagogika se je kot samostojna disciplina na področju pomoči posameznikom in skupinam s težavami v socialni integraciji razvila iz potrebe po bolj sistematični obravnavi socialno ogroženih. Kot ena izmed njenih temeljnih usmeritev se je pred leti uvedel koncept normalizacije. Znotraj tega koncepta se kot osrednja tematizacija pojavlja problem vzpostavitve posameznikove avtonomije v relaciji do družbe in njenih zahtev. Zahteve in pravila družbe se v perspektivi koncepta normalizacije razumejo kot represivni faktor, ki onemogoča zadovoljevanje posameznikovih potreb, ovira vzpostavljanje posameznikove identitete in avtonomije. Temu razumevanju postavljamo nasproti stališče psihoanalize, natančneje Jacquesa Lacana,

ki v posameznikovem ponotranjenju simbolnih pravil in zahtev družbe vidi nujni pogoj za vzpostavitev subjekta kot subjekta želje in s tem kot avtonomnega subjekta.

KLJUČNE BESEDE: *avtonomija, družba, pravila, subjekt, želja.*

ABSTRACT

As an autonomous discipline in the field of help offered to individuals and groups with problems relating to social integration, social pedagogy has grown from the need for a systematic approach to dealing with socially disadvantaged persons. Years ago, the concept of normalization was introduced as one of its fundamental principles. Central to this concept is the problem of the establishment of an individual's autonomy in relation to society and its demands. In the context of normalization the demands and rules of society are viewed as repressive forces which prevent the satisfying of an individual's needs and impede the formation of an identity and the establishment of autonomy. The following paper juxtaposes against this understanding the views of psychoanalysis, particularly the ideas espoused by Jacques Lacan, who considers the individual's internalization of the symbolic rules and demands of society to be an essential condition for the establishment of the subject as a subject of desire and consequently as an autonomous subject.

KEY WORDS: *autonomy, society, rules, the subject, desire.*

UVOD

V tem sestavku nas bo zanimalo, kako lahko razumemo razmerje posameznikovih potreb in zahtev družbe ter kako se v to razmerje vpleta problem posameznikove avtonomije. Izhodišče naše razprave je koncept normalizacije, ki je eden izmed osrednjih konceptov na področju socialne pedagogike. Izhajamo iz

teze, tematizirane v okviru koncepta normalizacije, ki pravi, da so potrebe posameznika tiste, ki morajo biti zadovoljene, da je posameznik lahko kot avtonomni individuum vpet v družbo. V sestavku bomo poskušali pokazati, da koncept potrebe posameznikove subjektivnosti in individualnosti ne zajame do te mere, da bi lahko na tej osnovi ustrezno utemeljili vzpostavitev posameznikove avtonomije v razmerju do družbe kot simbolne organizacije. To bomo poskušali pokazati skozi izpostavitev dveh bistvenih poant. Konceptu normalizacije postavljamo nasproti koncept želje in nagona, ki jima je zastavke podal že Sigmund Freud in ju dalje razvil Jacques Lacan. Koncept nagona pokaže prvo poanto, in sicer, da koncept potrebe ne pojasni, zakaj posameznik vztraja pri zadovoljitvi določene potrebe, ki je zanj kot subjektu neustrezna. Na tej podlagi se nam razširi razumevanje zadovoljitve nagona kot tiste instance, ki ji je zavezan mehanizem človekove zadovoljitve kot subjekta. Prek razumevanja mehanizma zadovoljitve nagona pridemo do koncepta želje in druge poante. Koncept želje v celotno postavitev problema vpelje subjekt kot avtonomno bitje in pokaže, da je za vzpostavitev avtonomije subjekta potrebna hkrati tudi podreditev subjekta Zakonu (in ne zgolj zadovoljitev potrebe) – zakonu družbe kot simbolne organizacije.

KONCEPT NORMALIZACIJE, KI NE STIGMATIZIRA

Po navedbah Zorc-Mavrove (2006) segajo začetki socialne pedagogike v leto 1844. Njen nadaljnji razvoj, kot nadaljuje avtorica (prav tam), je zaznamoval razvoj kritičnega samoreflektiranja znotraj stroke, saj je privedel do spoznanja, da je socialna pedagogika s svojimi metodami ohranjala in soustvarjala patološke pojave v družbi. Razlog za to ugotovitev se je prepoznalo v tem, da se je vzrok odklonskosti pripisalo individualnim vedenjskim dispozicijam in osebnostnim značilnostim posameznika. Iz tega spoznanja se je razvil pojem normalizacije. „Kot odgovor na tovrstne kritike je pred dobrimi dvajsetimi leti socialna pedagogika naredila paradigmski premik od dotakratne usmerjenosti na tveganja, deficite

in patologije k virom, močem in potencialom v posamezniku, socialnemu okolju in skupnosti. S tem se je ,normalizirala.“ (Prav tam, str. 8.) Proces t. i. normalizacije socialne pedagogike je pomenil vpeljavo takšnih principov dela z uporabniki, ki ne bi več iskali vzrokov za odklonsko vedenje posameznikov v njih samih in se ne bi več osredotočali na same odklonske značilnosti posameznika in na njegove/njene pomanjkljivosti. Najprej se je koncept normalizacije razvil na Danskem v okviru skrbi za duševno prizadete. Utemeljil ga je Wolfensberger, navaja Dekleva (1993). Več se je o tem pojmu začelo pisati in razpravljati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Postavke koncepta normalizacije so se uvedle tudi v pedagoško delo v vzgojnih zavodih. Mejniki pri neposrednem delu, kot pravi Skalar (2006), ki jo predstavlja uvedba tega koncepta v vzgojne ustanove, je zaznamoval t. i. Eksperiment v Logatcu. Na tej osnovi so se pozneje razvili različni modeli ukrepanja in se priključili še drugi koncepti, npr. koncept življenjsko usmerjene socialne pedagogike¹. Nas bo natančneje zanimal koncept normalizacije kot začetni in paradigmatični premik v polju socialne pedagogike na področju vzgoje v vzgojnih zavodih.

NORMALIZACIJA VZGOJNIH ZAVODOV

Skalar (1993) in Koboltova (1993) sta konkretizirala nekaj postavk, ki obravnavajo normalizacijo vzgojnih zavodov. Poglejmo si jih:

1. „Ustvariti v zavodu takšne pogoje za življenje in delo, ki bi omogočili gojencem zadovoljevanje potreb. Da bi bilo pri tem čim manj ovir – v režimu, v organizaciji, v odnosih, v arhitekturi, v opremi, v položaju zavoda v soseski, ki bi lahko otežkočale ali preprečevale zadovoljevanje potreb.

¹ Zorc-Mavrova (2006, str. 9) razlaga, da se je koncept življenjsko usmerjene socialne pedagogike razvil kot odgovor na takratne kritike in novonastale družbene spremembe. Uvaja načelo, da je socialnopedagoško delovanje usmerjeno na obvladovanje in premagovanje življenjskih problemov posameznika v celostnem življenjskem kontekstu.

2. Da bi vgradili v institucijo, v pogoje njenega delovanja in v programe, takšne orientacije, ki bi zagotavljal gojencem čim bolj enakopraven položaj z vrstniki izven institucije.
3. Da ne bi vgrajevali v organizacijo in v izvode funkcioniranja institucije elementov, ki temeljijo na iracionalnih konstrukcih, ki izhajajo iz kapricioznosti in oblastniških, avtoritarno – hierarhičnih pozicij zavodskih delavcev. Življenje v instituciji bi moralo biti regulirano s pravili, ki so rezultat dogovora vseh stanovalcev in so v funkciji interesov stanovalcev in njihovega skupnega življenja oz. bivanja.
4. Da bi izključevali iz institucije, iz njene arhitekture, iz notranje urejenosti prostorov, iz opreme, iz organizacije, iz režima, iz načinov vodenja in upravljanja, iz medosebnih odnosov, dejavnike, ki bi lahko delovali stigmatizirajoče, in bi s tem postavljali gojence v zavodu v manjvreden položaj, v primerjavi z vrstniki, ki ne živijo v zavodu.“ (Skalar 1993, str. 9, 10.)

Koboltova se sprašuje: „Kakšne so potrebe zavodskih otrok? Poenostavljen odgovor in stil Bergerjevega stavka bi bil: takšne, kot so potrebe vseh drugih otrok, nekaterih drugih in takšne, kot so samo njegove. /.../ Vsak nov korak, je tudi korak v neznano in drugačno, je hkrati tudi korak k homeostazi, k ravnotežju s samim seboj, svojimi potrebami in življenjskimi izzivi. /.../ Potrjevanje lastne identitete in veljave je druga temeljna človekova (otrokova) potreba. /.../ Zadovoljevanje otrokovih osnovnih potreb je predpogoj novega učenja, opuščanja starih in nadomeščanja neadekvatnih z novimi doživljajskimi vsebinami in vedenjskimi oblikami.“ (Kobolt 1993, str. 32, 35.) Razvidno je, da avtorja svoja navodila in usmeritve utemeljujeta na tem, da bi bilo treba pri zavodski vzgoji gojencev izhajati iz njihovih potreb in pravic ter pozitivnih lastnosti. Pomembno je tudi, da so pravila, ki urejajo življenje v zavodu, rezultat dogovora vseh stanovalcev, saj lahko le takšna vzgoja pomeni bolj skladen in učinkovit posameznikov razvoj. Ključen poudarek tega koncepta je, da je potrebno tradicionalne okvirje razmišljanja in delovanja spremeniti tako, da naj se pri sami obravnavi in skrbi za to populacijo ljudi izhaja iz njihovih potreb, pozitivnih lastnosti ter da se odnosi med vzgojitelji

in gojenci ne urejajo več po hierarhičnem principu, temveč po enakopravnem.

Nemara iz navedenih tez lahko razberemo tudi, da novi koncept normalizacije družbo in posameznika razume kot dve ločeni entiteti, ki sta bili do zdaj nekako na silo ločeni, pri čemer je družba s svojo normativno usmeritvijo dominirala nad posameznikom na račun njegovih/njenih potreb, življenjskega ravnotežja in uspešnega soočanja s težavami. Tako je družba posameznika izločila iz družbe, stigmatizirala, kar je za tega posameznika pomenilo osebnostni in socialni propad. Nov koncept normalizacije želi tem posameznikom vrniti status enakopravnega in avtonomnega člana družbe, tako da razume takšna ravnanja institucij in družbe kot stigmatizirajoča in represivna. Če zaostrimo, da bi bilo navedeno mogoče uresničiti, se zdi, da je s stališča koncepta normalizacije bolj pomembno, da pravila institucije in zahteve družbe izhajajo iz posameznikovih potreb, kot pa da uveljavljajo družbena in institucionalna načela ter pravila delovanja.

V nadaljevanju bomo problematizirali postavko, da zadovoljevanje posameznikovih potreb vodi v vzpostavljanje posameznikove individualnosti in avtonomije. Sam pojem avtonomije razumemo kot pojem, ki se nanaša na osebo kot individuum in zajema področje posameznikove neodvisnosti, samostojnosti pri odločanju o lastnih življenjskih usmeritvah. V slovarju filozofskih pojmov *Stanford encyclopedia of philosophy* (Buss, 2002) avtorica poglavja o avtonomiji S. Buss (prav tam) opredeljuje, da je avtonomen posameznik tisti, ki postavlja zakone samemu sebi, tisti, ki poveljuje samemu sebi. Pojem avtonomije avtorica povezuje s pojmom samointegracije, ki pomeni, da je posameznik skladen s samim seboj; da sprejema odločitve, ki ga ne spodkopavajo kot osebo. V okviru analize navedene postavke nas bosta zanimala dva osrednja problema: 1. problem razumevanja avtonomije posameznika v relaciji do zakona kot instance, ki je nad posameznikom kot subjektom; 2. vloga diskurza potreb pri konstituciji posameznika kot avtonomnega subjekta. Vprašali se bomo, ali je zadovoljitev posameznikove potrebe mogoče postaviti kot izhodišče in pogoj za vzpostavitev posameznikove avtonomije? Ali je mogoče zadovoljitev potrebe posameznika postaviti pred zadovoljitev

zahtev in pravil družbe, da bi posameznik lahko tako vzpostavil in ohranjal svojo individualnost in avtonomijo?

PROBLEMATIČNE TOČKE KONCEPTA HIERARHIJE OSNOVNIH POTREB

Kot izhodišče naše nadaljnje razprave bomo vzeli znano že klasično delo A. Maslowa *Motivacija i ličnost* (1976). Menimo, da je to delo še vedno pomembna referenca v pedagoškem polju, saj utemeljuje vpeljavo pojma potrebe kot motivacijske sile na področju delovanja in izgrajevanja posameznikove osebnosti. Maslow (prav tam) je opredelil hierarhijo človekovih osnovnih potreb kot temeljnih motivacijskih gonilnih posameznikovega delovanja. Avtor na dnu lestvice postavi fiziološke potrebe, nadaljuje s potrebo po varnosti, pripadnosti in ljubezni, na najvišjo točko lestvice pa umesti potrebo po samospoštovanju ter samoaktualizaciji. Na prvi pogled se zdi ta razvrstitev ustrezna in jasna, zanimivo pa je, da avtor sam poda pomisleke o ustreznosti postavljene hierarhije. Pravi, da je navedeno hierarhijo pravzaprav težko popolnoma generalizirati, saj obstaja več izjem. Ena je, da je nekaterim ljudem bolj pomembno spoštovanje kot ljubezen. V nadaljevanju pravi, da imajo nekateri ljudje močan nagon po ustvarjanju, ki je tako njihova najvišja potreba in je prisotna kot bolj primarna, kljub nezadovoljenosti nižjih, primarnih potreb. Relativnost veljavnosti hierarhije se pokaže tudi s stališča, da postavljeno zaporedje potreb ne pomeni, da se neka potreba pojavi samo takrat, kadar je zadovoljena tista, ki je pred njo. Polega tega navaja tudi različne stopnje zadovoljitve potreb, ki jih lahko generaliziramo: „... povprečni prebivalec ima zadovoljenih približno 85 % fizioloških potreb, 70 % potreb po varnosti, 50 % po ljubezni, 40 % potreb po samospoštovanju in 10 % potreb po samoaktualizaciji.“ (Prav tam, str. 109.)

Mi se najprej sprašujemo, ali nam ti primeri ne govorijo o kontradiktornostih ali vsaj nerazrešenih dilemah znotraj same hierarhije osnovnih potreb? Ali lahko pristanemo na tezo, da hierarhija sicer velja za večino, v nekaterih primerih pa ne? Kako

lahko razumemo postavitev osnovnih potreb pri tistih ljudeh, ki ne sledijo zastavljeni hierarhiji? Kaj nam kažejo izjeme?

Poglejmo si še nekaj takšnih primerov izjem. Maslow (1976) pravi, da obstajajo tako imenovane psihopatske osebe, ki so zaradi pomanjkanja ljubezni v najzgodnejših letih življenja popolnoma izgubile potrebo po ljubezni. Poleg tega, kot nadaljuje, ne smemo spregledati, da je bila do zdaj hierarhija utemeljena na osnovi zave-
stno doživetih primanjkljajev in ni bilo upoštevano vedenje, ki naj bi bilo skladno s tem. „Rekli smo, da bo oseba, ki je prikrajšana za dve potrebi bolj intenzivno doživljala pomanjkanje bolj osnovne potrebe. S tem pa ne povemo, da bo tudi delovala v skladu s svojimi željami.“ (prav tam, str. 108.) V prvem primeru avtor izpostavi vprašanje formiranja osnovnih potreb in posledice njihove nezadovoljenosti (posameznik lahko postane psihopat), vendar se s tem ne ukvarja bolj podrobno. V drugem primeru omeni problem usklajenosti posameznikovih želja in vedenja, a tega problema spet ne razvija naprej. Odgovori le tako, da opozori, da ne smemo pozabiti, kako vedenje poleg potreb in želja usmerjajo še druge determinante. Avtor torej preusmeri pozornost na druge dejavnike (patologija, problematično otroštvo, usklajenost želja in vedenja), ki imajo sicer določen vpliv na zadovoljitev potreb, a ne vemo, kakšnega in zakaj. Izjemne primere avtor izpostavi, vendar te izjeme ne vzpostavijo dvoma v splošne teze njegove teorije, prej obrnjeno, v argumentaciji so postavljene v funkcijo potrjevanja teorije. Prav tako ne postavi pod vprašaj razmerja med posameznikovimi željami in dejanji. V okviru tega razmerja sicer nakaže dilemo, ko pravi, da se lahko fiziološke potrebe zgolj kažejo kot fiziološke. „Kaj bo rekla oseba, ki le misli, da je lačna, a v resnici teži po tehti ali je odvisnik, in nima dejanske potrebe po vitaminih in proteinih.“ (Prav tam, str. 93.) Primer izpostavlja, da lahko posamezniku potreba po hrani služi povsem drugemu namenu in je torej ta (skriti) namen s tega stališča delovanja strukture subjekta bolj primaren oziroma pomembnejši od fiziološke potrebe po hrani, ki bi jo motivirala zgolj lakota. Vendar, kot že rečeno, avtor ta pomislek spet hitro odpravi s sklicevanjem na neko relativno veljavnost hierarhije in pravi, da se kljub temu dejstvu fiziološke potrebe še vedno pojavljajo zgolj kot fiziološke, čeprav ne popolnoma. Ali ni

v tem pomisleku in v drugih skrita resna dilema? Kako to, da je za nekatere ljudi lahko potreba po spoštovanju bolj primarna od potrebe po ljubezni? Kako to, da lahko psihopat, čeprav njegova osnovna potreba po ljubezni ni zadovoljena, še vedno (navidezno) zadovoljuje druge, višje potrebe v hierarhiji? Mi se na tem mestu sprašujemo ne nazadnje tudi, kako to, da lahko človek le navidezno zadovoljuje neko potrebo?

Navedeni primeri v teorijo hierarhije osnovnih potreb vnašajo pomembne dileme. Avtor jih pušča odprte, kar povzroča nejasnosti v sami teoriji. Kadar se zdi, da je avtor te dileme razrešil, nam razmislek pokaže, da se je skliceval na kvantitativne razlike v smislu bolj – manj, pogosto – redko, popolnoma – ne popolnoma itn., ki problema ne razjasnijo, ampak speljejo na področje vprašanja kvantifikacije in sklicevanj na izjeme. Menimo, da se problem s tem le zamegli. Zanimivo je, da lahko nekaj podobnega opazimo tudi pri konceptu normalizacije. Spomnimo se, da je osnovna dilema, ki jo postavlja koncept normalizacije – ali je za posameznikov avtonomni razvoj bolj pomembna zadovoljitev njegovih/njenih potreb, pravic ali so bolj pomembne zahteve in pravila družbe, institucij –, postavljena v enak okvir bolj/manj pomembno. Razvidno je torej, da tudi koncept normalizacije problem postavlja v kontekst kvantificiranih vrednostnih sodb. Po našem razumevanju gre v tem razmerju prej za dvoje različnih vidikov posameznikovega delovanja oziroma za dvoje polj, ki sta si konceptualno različni, vendar navezani druga na drugo – gre za polje posameznikove potrebe in polje zahtev družbe. Poskušali bomo pokazati, da zadovoljitve posameznikovih potreb ne moremo postavljati v izključujoče razmerje z zadovoljevanjem zahtev družbe. Ne gre torej za vprašanje ali–ali, bolj–manj itn. Treba je podrobneje pogledati razmerje med tema dvema poljema in proučiti, kje se stikata ali/če celo vzpostavljata pogoje posameznikove osebne avtonomije in enakopravnosti z drugimi člani družbe.

SIMPTOM ALI SIGNAL?

Če naša zastavljena vprašanja v zvezi s hierarhijo potreb Maslowa povzamemo v skupno rdečo nit, lahko rečemo, da se omenjene dileme pojavljajo na mestih, ki govorijo o določenem paradoksu posameznikovega delovanja na področju zadovoljevanja lastnih potreb. Maslow (1976) navaja, da se za psihopate zdi, da ne težijo k ljubezni, čeprav je to človekova bolj primarna potreba – nekateri ljudje delajo nekaj, čeprav jih to ne zadovoljuje in jih celo vodi v odvisnost; spet drugi delajo nekaj, želijo pa si čisto nekaj drugega. Omenili smo že primer razmerja med lakoto in ljubeznijo, ki ga bomo vzeli za izhodišče naše razlage. Maslowa zanima, zakaj se potreba po ljubezni lahko kaže kot zahteva po hrani. Razloži, da se lahko med dvema dražljajema vzpostavi asociativna vez, ker je drugi poljubni dražljaj zgolj signal, ki ni ‚zadovoljitelj‘ prvega dražljaja. Ker je lakota zgolj signal za potrebo po ljubezni, se obe potrebi sicer pojavljata skupaj, a ker je lakota zgolj signal, ta ne bo nikoli zadovoljila potrebe po ljubezni. Mi se sprašujemo, kako to, da se med potrebo po hrani in ljubeznijo vzpostavi asociativna vez? Kako to, da je lakota signal potrebe po ljubezni? Na tem mestu avtor poleg učenja prek asociacij izpostavlja še kanaliziranje. Meni, da se zdrava zadovoljitev potreb po ljubezni, spoštovanju, razumevanju itn. dogaja ravno s kanalizacijo. „Kanalizacija je daleč bolj pomembna vrsta učenja, ki ni zgolj asociativna po svoji naravi, oziroma, mi se naučimo, kateri objekti so pravi zadovoljitelji in kateri niso, kateri od zadovoljiteljev najbolj zadovoljujejo in katerim je potrebno iz različnih razlogov dati prednost.“ (Prav tam, str. 141.) Na osnovi citata lahko sklepamo, da se je tisti posameznik, ki z zahtevo po hrani v resnici išče ljubezen, napačno naučil, kateri so pravi zadovoljitelji potrebe po ljubezni. Avtor nam je torej pokazal, da se človek lahko nauči napačnega ali pravilnega zadovoljevanja svojih osnovnih potreb, in to je razlog, da nekateri niso zadovoljni s tem, kar počnejo. Vendar vprašanje še vedno ni razrešeno – zakaj posameznik, čeprav mu napačna zadovoljitev ne prinaša zadovoljstva, vztraja v njej? Če izhajamo iz Maslowa, se moramo vprašati, zakaj se posameznik preprosto ponovno ne nauči ‚pravilne‘ zadovoljitve? Zakaj ta ‚napačna‘ zadovoljitev tako

vztraja? Če smo natančni, potem vidimo, da je osrednji problem, okoli katerega se suče avtor, posameznikova zadovoljitev. Ves čas namreč govorimo o tem, kako v delovanje posameznika umestiti zadovoljitev potrebe, pa naj bo to zadovoljitev posameznikove višje ali nižje potrebe, napačna zadovoljitev itd. Paradoksa v zvezi s tem, da je lahko potreba napačno zadovoljena in da posameznik v takšni zadovoljitvi celo vztraja, ne moremo odpraviti z razlago, da se je naučil ‚napačnega‘ zadovoljevanja potreb. S katerega vidika lahko rečemo, da obstaja ‚napačna‘ ali ‚prava‘ zadovoljitev potreb? Obstaja torej neke vrste ‚negativna‘ zadovoljitev, v kateri posameznik lahko vztraja.

Odgovore na zastavljene probleme bomo poiskali pri J. Lacanu (1996) in njegovem delu *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Naj ponovimo – izhajajoč iz Maslowa (1976) je lakota lahko zgolj signal za potrebo po ljubezni, zato se obe potrebi pojavljata skupaj in se pogojujeta na osnovi vzpostavljene asociativne zveze, ki jo posameznik vzpostavi in utrdi s kanaliziranjem vedenja. V okvirih psihoanalitične teorije je zahtevo po hrani pri ‚napačni‘ zadovoljitvi mogoče razložiti kot *simptom* zahteve po ljubezni, ne signal. Simptom je psihična tvorba, v kateri je zgoščena nezavedna psihična vsebina, ki jo je posameznik sicer poskušal pozabiti, potlačiti, ker je bila zanj travmatična, a mu to ni popolnoma uspelo. Ta neuspeh se je izoblikoval v simptom. Simptom je, še drugače rečeno, kompromisna tvorba med zadovoljitvijo nagona in učinki, ki so posledica ponotranjenja družbenih zahtev pri posamezniku. Delo psihoanalize je ravno ugotoviti, zakaj in kako se je simptom izoblikoval. Lacan ne pristaja na to, da posameznikovo vedenje zreducira na vprašanje o njegovi funkcionalnosti za posameznika ali okolje, družbo. Posameznikovo vedenje se za psihoanalizo ni izoblikovalo skozi pogojevanje, v katerem se odzivamo na signale. Mislimo, da je s teorijo pogojevanja mogoče razložiti določene značilnosti in zakonitosti posameznikovega vedenja. Hkrati pa prav tako menimo, da so v posameznikovem delovanju prisotni še drugačni mehanizmi, ki jih ta teorija ne zajame. Za našo razpravo bi lahko rekli, da se psihoanaliza zastavljenega problema loteva tako, da v središče postavi posameznika kot kompleksno in simbolno bitje, ki deluje v polju govora in govorice kot simbolne strukture.

KONCEPT NAGONA – JE MOŽNA ZADOVOLJITEV BREZ SUBJEKTA?

Lacan (1996) pojasnjuje, da se v psihoanalitični praksi srečujemo s pacienti, ki niso zadovoljni s tem, kar so. Hkrati pa je vse, kar so, odvisno od zadovoljitve. „Zadovoljujejo nekaj, kar nedvomno nasprotuje tistemu, s čimer bi se lahko zadovoljilo, ali – bolje povedano – zadoščajo *nečemu*. Niso zadovoljni s svojim stanjem, toda kljub temu v tem tako malo zadovoljujočem stanju, se zadovoljujejo. Vprašanje je ravno v tem, kateri je tisti *se*, ki je tu zadovoljen.“ (Prav tam, str. 154.) Zadovoljitev, v kateri je navzoče neugodje kot zadovoljitev, je paradokсна, a možna. V tej ‚napačni‘ zadovoljitvi posameznik vztraja, ker s tem zadošča ‚nečemu‘, kot se izrazi Lacan. V tem smislu je simptom, kot pravi Lacan, „nekaj za nekoga“ (prav tam, str. 146). Simptom je vključen v zadovoljitev in ta zadovoljitev kot simptom služi *nečemu* ali, drugače rečeno, simptom je to, kar Maslow imenuje ‚nepravilna zadovoljitev‘. Vendar razumevanje pomena simptoma in koncepta nagona z Lacanovega stališča pripelje do nekega drugega sklepa – ne zgolj do ugotovitve, da se posameznik nauči napačnega zadovoljevanja svojih potreb. Kadar govorimo o zadovoljitvi, se resda dotikamo tudi področja izkustva in psihičnega doživljanja na ravni ugodje-neugodje, vendar po Lacanu zadovoljitve ne moremo opredeliti zgolj kot pogojeno izkustvo nekega ugodja ali neugodja. „V izkustvu res naletimo na nekaj, kar pritiska tako močno, da je ta pritisk čutiti celo prek samih represij – sicer pa, če naj nastopi represija, potem mora biti onstran nje nekaj, kar pritiska. Tu nam ni treba iti ne vem kako daleč v analizo odraslih, zadošča že, da smo praktiki otroške analize, pa nam mora biti znan element, ki daje klinično pomembnost vsakemu izmed primerov, ki smo jih morali obravnavati, in ki se imenuje nagon.“ (Lacan 1996, str. 150.) Za Lacana se izkustvo zadovoljitve dogaja v okviru nagona v tisti točki, ko trčimo ob silo, prisilo, ki vztraja in daje zadovoljitvi značaj vztrajnosti, represije. Tudi Maslow (1976) razmišlja na prvi pogled v podobni smeri, ko pravi, da se človek s kanaliziranjem nauči uporabljati svoje instinkte in pri tem pristaja na to, da v posamezniku obstaja izvorno jedro, ‚resnični‘ jaz, ki deluje na ravni človekovih instinktov. Iz tega je razvidno, da

Maslow problem instinkta pri človeku obravnava s stališča dileme, kaj je tisto v človeku, kar bi lahko opredelili kot instinkt, resnični jaz, in kaj ni. Lacan (in pred njim Freud) pa pod drobnogled vzame ravno samoumevnost tega, da obstaja neko področje, ki ga opredeljujemo kot ‚resnični jaz‘, instinkt. Freuda zanima, kaj je v sami nagonski naravi človeka. Lacan sledi Freudu v tem, da opusti pojem instinkta in opredeli pojem nagona, ki poudari prav ne-biološko, ne-totalizirajočo, ne-izvorno osnovo nagona in tako posledično ne-funkciološko osnovo posameznikove zadovoljitve.

Koncept nagona torej vpeljujemo na točki, ko smo trčili ob paradoks zadovoljitve in problem razumevanja koncepta nagona, ki je drugačen od pojma instinkta. Kako je potemtako opredeljena zadovoljitev subjekta v konceptu nagona? Če posameznik kljub neugodju vztraja v zadovoljitvi, z drugimi besedami, če se nagon v vsakem primeru zadovolji – kje je tu sam posameznik, subjekt, njegova volja, motivacija k dejanju, če pa pri vsem skupaj doživlja neugodje? Lahko potem rečemo, da si posameznik želi škodovati? Je subjekt tisti, ki se v tej paradoksalni zadovoljitvi zadovoljuje? Lacan nam poda jasen odgovor na to dilemo. »Enigmatična narava Freudove predstavitve nagona je, da nam hoče dati neko radikalno strukturo – strukturo, v kateri nikakor še ni subjekta.« (Lacan 1996, str. 167.) Nagon ni dražljaj, ‚resnični jaz‘ ali nekaj, s čimer lahko subjekt popolnoma upravlja, ampak zajema delovanje, ki ga je mogoče strukturirati; je delovanje, vezano na točno določeno strukturo. Nagon je tista komponenta zadovoljitve, v katero ni vključena subjektova volja, motivacija ali, drugače rečeno, volja in zavest posameznika sta postavljeni v funkcijo zadovoljitve nagona, zadovoljitev nagona producira ravnanja, katerih razlogi se ne artikulirajo na ravni zavesti in z vidika družbenih norm, ‚racionalno‘ oblikovanih hotenj. To, da posameznik vztraja pri napačni zadovoljitvi, npr. prenašanju s hrano, stradanju, alkoholizmu itn., nam priča o tem, da obstaja mehanizem, ki to delovanje omogoča in hkrati z vztrajnostjo, ki ni subjektova, preprečuje, da bi se prenehalo. Ravno ta ‚mehanizem‘ Lacan opredeli s konceptom nagona.

STRUKTURA NAGONA

Nagon je, kot pravi Lacan (prav tam, str. 150), konstante Kraft, konstantna sila. Nagon ni pritisk. Pritisk kot element koncepta nagona pomeni sicer določen stimulus, dražljaj, ki pa ne prihaja iz zunanjega sveta, ampak pomeni notranji dražljaj. Dražljaj ima v konceptu nagona notranji, psihični izvor in ni zunanji stimulus, na katerega bi se denimo odzivali po principu pogojevanja. Pritisk kot element koncepta nagona je treba razumeti kot notranji vzgib, ki ni trenuten, ampak deluje nenehno. In če ne deluje kot trenutni dražljaj, ‚klic narave‘ ali seksualni vzgib, kakšna je potem njegova struktura? Nagon se kot konstantna sila ohranja ravno s tem, da ga ne zadovolji noben realni objekt. Lacan (prav tam) pravi, da ko se nagon dokoplje do svojega objekta, nekako izkusi, da ravno to ni tisto, kar ga zadovolji. V tem smislu je nagon, kakršen se kaže v psihični realnosti subjekta, vselej delen (objekta ne dobi, objekt se ne ‚izrabí‘, nagon ne zamre).

Poglejmo si še natančneje razumevanje objekta v konceptu nagona. Kako torej lahko razumemo objekt nagona v povezavi z razumevanjem nagona kot konstante sile? Lahko rečemo takole: kadar dojenček sesa materine prsi, ob tem ne doživlja zgolj občutka sitosti, ampak tudi ugodje sesanja. Ugodja ne doživlja samo zato, ker ga mleko nasiti ali zaradi prsi samih (za to bi zadoščala že steklenička z dudo v obliki prsi). Ključno je, da so to *materine* prsi in ob sesanju dojenček ponavlja zadovoljitev prek ustnega ugodja. Prsi so v njegovi psihični strukturi objekt, ki mu prinaša *psihično* (libidinalno) ugodje in zadovoljitev. Enak status imajo realni objekti, ki otroku povzročajo neugodje. To pomeni, da objekt nagona ni vezan na občutje ugodja ali neugodja v smislu, da bi se razlikoval glede na ti dve občutji. Objekt nagona je stična točka fizične in psihične zadovoljitve, pri čemer se zaradi specifičnega simbolnega in strukturnega ustroja zadovoljitev ponavlja – gre za avtomatizem. Objekta nagona ne moremo opredeliti zgolj kot realni objekt (prsi, hrana, pajek, mati kot fizična oseba itn.), objekt, opredeljen z realno funkcijo, ampak je objekt, ki je prisoten hkrati tudi na drugi, simbolni in negativni ravni. Vprašati se moramo torej, katero je torej tisto *mesto* (simbolno mesto), ki ga zaseda

realni objekt v konceptu nagona? Temu (simbolnemu) mestu kot mestu objekta Lacan pravi *objet a*. Težava nastane, kadar realni objekt (hrana, oseba itn.) v celoti postane dejansko sredstvo zadovoljitve s ciljem, da se bo ta zadovoljitev v celoti izvršila, da se bo objekt zadovoljitve ‚porabil‘, ‚iztrošil‘. To je cilj, ki ga nagon ne more izvršiti, zato se zadovoljitev tako trdovratno ponavlja. Ker se ‚v‘ posamezniku ohranja status subjekta in ker je kot posameznik vpet v družbeno določene vrednote, mu ‚napačna‘ zadovoljitev prinaša neugodje, nezadovoljstvo, hkrati pa se zdi, da sam nima vpliva na to, da bi se ta zadovoljitev prenehala (prav tam).

Že na tej točki lahko opazimo, da smo prešli na neko drugo raven človekovega delovanja in za seboj pustili raven potrebe. Pojem potrebe namreč implicira, da je cilj posameznikove zadovoljitve določen objekt (hrana, oseba, predmet, občutje, družbeni status), za katerim posameznik stremi in ga lahko ne nazadnje tudi neposredno poseduje. Koncept nagona pa nam pokaže, da cilj zadovoljitve ni objekt v pozitivnem smislu, torej objekt, ki ga lahko dobi, ima, ampak je zgolj pridobitev na psihični ravni. Še več, je pridobitev, ki ohranja svoj status nezadovoljenosti.

NAGON NI ‚RESNIČNI‘ JAZ POSAMEZNIKA

Poskušajmo na osnovi dosedanje razlage povzeti in potegniti sklepe v zvezi s posameznikovo ‚napačno‘ zadovoljitvijo. Paradoksna ali napačna zadovoljitev je torej možna, ker človekovo delovanje na ravni zadovoljitve usmerja nagon. Nagon ni zgolj notranji dražljaj ali ‚izvorno‘ jedro v posamezniku, ampak je mehanizem, struktura, ki ‚vpreže‘ delovanje posameznika in ga usmerja po določenih poteh brez njegove volje, ali bolje rečeno, usmerja ga mimo zavesti kot instance, ki sledi (po Freudu) načelu realnosti (to je realnosti, ki jo seveda na splošno predstavljajo večinske norme družbe). Tej strukturi se subjekt ne more izogniti, saj je to konstantna struktura v posameznikovem psihičnem delovanju, v katero je subjekt kot simbolno bitje že postavljen. S tega stališča bi lahko rekli, da je nekaj inherentnega za subjekt. Teza, da je nagon nekaj inherentnega za subjekt, ne pomeni istega, kot bi bilo to mogoče razumeti z Maslowovega stališča. Ključen

Lacanov poudarek v zvezi z razumevanjem nagona in nagonске narave posameznika je, da je nagon samostojen mehanizem, ki deluje po principu avtomatizma, pa čeprav brez nadzora subjekta (oziroma usmerjanja z zavestjo posameznika). Zdaj lahko tudi razumemo, zakaj (tudi) ‚napačna‘ zadovoljitev vztraja. Vztraja zato, ker je podvržena točno določenemu mehanizmu delovanja, ki ga subjekt ne more – vsaj ne v celoti – usmerjati. Poleg tega se njegova vztrajnost ohranja še s tem, da nagon objekta nikoli ne doseže, poseduje, ‚izrabí‘ – deluje kot konstantna sila. Nagonu – mehanizmu zadovoljitve – ni mar, kaj ob tem doživlja subjekt, saj z vidika nagona ‚napačna‘ zadovoljitev ne obstaja. Napačna zadovoljitev je lahko ‚napačna‘ s stališča subjekta, kolikor je kot subjekt podvržen delovanju želje, in vpet v družbo je ponotranjil njene zahteve. Z uvidom torej, da je nagon mogoče konceptualizirati na ravni strukture, in ne subjektive ‚resnične‘ narave, lahko razložimo ‚napačno‘ zadovoljitev. Na tem mestu je ključna poanta, da zadovoljitev sama po sebi ni napačna. Kolikor razmerje med nagonom in subjektom vselej zaznamuje zgrešeno srečanje, je z vidika nagonске strukture vseeno, ali je subjekt zadovoljen ali ne, nagon bo kljub temu deloval in zanj je vsaka zanj ustrezna zadovoljitev prava.

ŽELJA IN ZAKON KOT TEMELJA NORMALIZACIJE POSAMEZNIKA

Pokazali smo, da v zadovoljitev nagona ne moremo hkrati umestiti tudi zadovoljitve subjekta. Poleg tega smo koncept nagona postavili na raven subjekta kot simbolnega, diskurzivnega bitja. To raven ‚naturalistični‘ pojem potrebe zgreši. Od tod lahko po Lacanu napredujemo zgolj po poti, ki zadovoljitev nagona in zadovoljitev subjekta povezuje v instanci želje. V nadaljevanju si bomo torej pogledali, kako lahko razumemo točko, v kateri nagon ‚vpreže‘ delovanje posameznika na ravni njegove/njene zadovoljitve kot subjekta želje, pri čemer si subjekt pridobi delež avtonomije.

J.-A. Miller (1983) pravi, da želja ni funkcija, ki bi jo lahko zadovoljili. Objekt nagona, kot smo ga opredelili zgoraj, je mogoče locirati v polju govorice. Freudova temeljna postavka

psihoanalitične prakse je, naj pacient govori, kar mu pride na misel. Na podlagi pacientovih pripovedovanj, pa naj bodo še tako kaotična, je iskal lapsuse, nejasnosti, nelogičnosti – v teh vrzelih je iskal vzroke za njihovo patologijo. Iz te osnovne postavke je Lacan utemeljil idejo, da je objekt želje (in nagona) mogoče locirati v govorici. Še več, lahko ga zgolj ‚lociramo‘, ne moremo pa ga opisati, postaviti kot simbol, pozitivirati. Lociramo ga lahko s preprostim vprašanjem: To mi govori, vendar kaj s tem hoče? Kot že rečeno, je Lacan ta objekt poimenoval objet a. Objet a je torej zgolj razlika, ki jo vzpostavlja navedeno vprašanje. Je pomanjkljivost, pomanjkljivost same simbolne strukture (govorice) kot nosilke pomena. Z drugimi besedami, prav na mesto vprašanja, ki sega onstran izjave, na mesto tega ‚... kaj s tem hoče?‘ se umešča želja kot različna od zahteve in hkrati mesto objekta a kot vzroka želje. ‚Želja je nekaj, kar se artikulira. Svet, v katerega vstopi in v katerem napreduje, prav ta svet tu doli, ni nekakšen *Umwelt*, v katerem bi lahko zadovoljili svoje potrebe, temveč je svet, v katerem vlada govor, ki željo vsakogar podvrže zakonu želje Drugega.“ (Lacan 2004, str. 17.) Nagon in željo je Lacan povezal v pojmu objet a. V primeru želje subjekta imamo opraviti s samim subjektom, ne zgolj z mehanizmom zadovoljitve nagona. Želja subjekta ni vezana na potrebo, temveč na govor, na zahtevo Drugega (družbeno določene mreže pomenov; osebe, ki nam predstavlja avtoriteto). Želja nas torej postavi tudi pred nalogo, da se sami začnemo spraševati o tem, kaj postavljena zahteva od nas pravzaprav hoče. S tem vprašanjem subjekt ‚išče‘ trenutek ‚prepoznanja‘, trenutek, v katerem ‚se prikaže‘ objet a kot vzrok (njegove) želje. V razmerju do zahteve, ki se jasno artikulira in določa neko konkretno dejanje (npr. zahteva, da se nalogo reši vedno po kosilu), se želja navezuje na ‚hrbto‘ stran zahteve. Željo lahko sicer tudi izrazimo, povemo, vendar ima želja, o kateri govori Lacan, drug status. ‚Lacanova‘ želja se navezuje na zahtevo instance Drugega, je želja, ki je vezana na formiranje subjekta skozi ponotranjenje zahteve Drugega. In če sklepamo naprej, to pomeni, da lahko le prek zahteve poiščemo, lociramo željo in se formiramo kot subjekt. Pri posameznikih, ki vztrajajo v zadovoljivosti, ki jim ne prinaša ugodja, gre torej za problem

odnosa do osebe, ki jim predstavlja avtoriteto, in problem odnosa do zahtev, ki niso bile ustrezno ponotranjene.

S tem v zvezi Lacan ločuje, recimo temu, dve vrsti zahtev. Zahteva, ki izhaja iz simbolnega Zakona in temelji na pravilu, ki ne izhaja neposredno iz volje nosilca tega zakona (očeta, matere, učitelja itn.), je simbolna zahteva. To je zahteva, ki vzpostavlja formo občosti. Simbolna zahteva vzpostavlja razumevanje, da je Zakon nekaj, kar je nad vsemi, tudi nad nosilci simbolnega Zakona. Če pa zahteva temelji na trenutni volji nosilca, je kaprica in ne deluje na ravni simbolnega Zakona. Spomnimo se, da je Skalar (1993) navajal, da je treba v delovanje ustanov uvajati pravila, ki ne temeljijo na kapricioznosti vzgojiteljev, s čimer soglašamo. Ne soglašamo pa s tem, kako je ta problem razrešil. Problem kapricioznega postavljanja pravil je namreč razrešil s tem, da je določil, da je pravila treba postavljati v dogovoru in soglasju vseh stanovalcev (tudi gojencev). S tem je določil, da so gojenci tudi tisti, ki postavljajo pravila delovanja v zavodu, s čimer je po našem mnenju razveljavil pomen pravila kot družbeno določenega Zakona, ki je nad gojenci in ga morajo ti šele ponotranjiti. Ključna šibka točka avtorjevega argumenta je, da ni razložil simbolne, nekapriciozne zahteve vzgojiteljev od kapriciozne. Zahteve, npr. da se ne pretepa, da se dela domače naloge, da se ne govori grdih besed itn., imajo svojo simbolno vrednost zgolj takrat, ko veljajo kot pravila za vse in se jih mora upoštevati ne glede na trenutno razpoloženje ali situacijo. Nosilci simbolnega Zakona (vzgojitelji) morajo kršitev tudi opredeliti kot tako in jo sankcionirati. Vendar to ne pomeni, da bi morali že samo pravilo postaviti v dogovoru z gojenci. S tem ko opozorijo na kršitev pravila in ne dovolijo, da bi se kršitev izvajala, ravno pokažejo, da pravilo velja za vsakogar in ni stvar dogovora. Na osnovi simbolno vzpostavljenih pravil se bo otroku, ki se bo vprašal; To mi govori, a kaj s tem hoče?, odprlo polje načel in simbolnega Zakona. Medtem ko v drugem primeru, ko bodo zahteve nosilcev avtoritet temeljile na njihovi trenutni volji (ali na volji gojencev) in ne bodo hkrati tudi načela njihovega delovanja ali jih ne bodo sankcionirali, vprašanje ne bo odpiralo polja načel, ampak kapriciozno voljo, moč, dominacijo. V tem tiči tudi problem vzpostavitve subjekta kot subjekta želje. Lacan subjekta

ne odveže podreditvi simbolnemu Zakonu. Zgornja misel pravi, da je v polju govora želja podrejena zakonu želje Drugega. Pokaže pa, da ta podreitev ni absolutna, saj odpira polje, v katerem subjekt lahko doseže (edini) delež svobode. Ta delež svobode se imenuje želja. K temu je treba dodati pojasnilo, da je Drugi v Lacanovi algebri ravno polje simbolnega, zato se lahko subjekt vzpostavi kot subjekt želje le na podlagi simbolnega Zakona. Če torej posameznik ni podrejen temu polju, če nima ponotranjenih simbolnih načel, pravil, norm, je kot subjekt želje zgubljen.

Če zdaj povzamemo delovanje nagona in opredelitev subjekta kot subjekta želje, lahko rečemo, da je nagon mehanizem, struktura, ki ‚poganja‘ proces vzpostavitve želje subjekta v polju Drugega. Koncept nagona sicer že deluje v polju pomena, a se ne meni nujno za to. Šele polje simbolnega Zakona, zahteve subjekt popelje po poti njegove želje, skozi katero se vzpostavi kot (avtonomni) subjekt. Menimo, da se nam zdaj lahko zdi utemeljena naslednja Lacanova opazka: „Dvoumnost izraza individualnosti ni v tem, da smo nekaj enkratnega kot tole telo tukaj, in ne neko drugo. Individualnost je v celoti povzeta v privilegiranem razmerju, v katerem kot subjekt kulminiramo v želji.“ (Lacan 1992, str. 38.)

SKLEP – NORMALIZACIJA KOT VZPOSTAVITEV SUBJEKTA ŽELJE

Skozi našo razpravo sta nas zanimali dve vprašanji, in sicer, kakšno raven ali polje posameznikovega delovanja implicira pojem potrebe in njene zadovoljitve ter kako se v sklopu razmerja do zahtev družbe vanju vpleta problem avtonomije posameznika. Skozi koncept nagona smo pokazali, da zadovoljitev posameznika kot subjekta ni umeščena zgolj na raven diskurza zadovoljitve potreb. V samem mehanizmu posameznikove zadovoljitve nagona ni pomembna volja posameznika, temveč delovanje nagona kot posebne strukture v posameznikovi psihični realnosti. S konceptom želje smo pojasnili neločljivo povezanost simbolnega Zakona (družbe, staršev itn.) in posameznikovo subjektivacijo, avtonomijo. Diskurz potreb, znotraj katerega socialna pedagogika misli, da

koncept normalizacije ni primeren, če se hkrati s tem ukvarjamo tudi s konstitucijo subjekta kot avtonomnega individuuma. Normalizacija, kot jo uvaja socialna pedagogika, zgolj zasluti problem vzpostavljanja avtonomije posameznika v razmerju do uveljavljanja družbenih zahtev v točki, ko se naslavlja na spremembo v kapricioznem uveljavljanju pravil družbe. V točki, kjer izpostavlja zadovoljevanje zahtev posameznika kot pogoj njegove avtonomije, zgreši. Zgreši zato, ker ne artikulira nujnosti uveljavljanja simbolnih zahtev družbe kot *pogoja* subjektivacije posameznika. Družba ali institucija kot simbolna organizacija sicer mora vključevati kot del svojega delovanja tudi zadovoljevanje potreb svojih članov (zagotavlja socialno in zdravstveno varnost, skrbi za primerno rast plač, ureja gospodarstvo, preprečuje izkoriščanje, stigmatizacijo itn.), saj drugače njen obstoj ni smiseln oziroma mogoč. Vendar s tem delovanjem ne more vzpostaviti posameznikove avtonomije.

Pokazali smo, da kadar govorimo o konstituciji posameznika kot subjekta, o njegovi avtonomiji kot individuuma, ne moremo pristati na raven zadovoljitve potrebe kot ključnega pogoja za vzpostavitev te avtonomije. Ob pojmu potreb, ki je do določene točke lahko relevanten, je treba predvsem vključiti koncept nagona in koncept želje, ki sprevrneta samo perspektivo in razumevanje posameznikovega delovanja. Raven zadovoljitve potreb ne vzpostavlja avtonomije in ne mobilizira posameznika kot subjekta, ampak ostaja na razumevanju posameznika kot biološkega in psihološkega bitja, katerega razvoj in delovanje usmerjajo določeni biološki in psihološki dejavniki. Raven želje in koncept nagona pa odpirata določeno perspektivo, ki razcepi samo 'biološko-psihološko' polje posameznika. Izkáže se, da to polje ni tako preprosto ločeno, ampak se v njem prepletata nagon in želja prek vpetosti subjekta v govorico, diskurz in prek tega v družbo. Mesto avtonomnega subjekta je (še) v želji, in ne potrebi. In če vzpostavitev avtonomnega subjekta pomeni tudi njegovo normalizacijo, potem ta poteka prek ponotranjenja simbolnega Zakona in vzpostavitve subjekta želje, ki pa je vseskozi družbeno posredovan. Te vpetosti subjekta v družbo ni mogoče nikakor odpraviti – treba pa jo je reflektirati.

Če strogo izhajamo iz tega, da je družba tisti krivec, ki s svojimi represivnimi in izključujočimi pravili povzroča stigmatizacijo,

podrejanje, nas to pripelje do tega, da izključimo vsako možnost vzpostavljanja kakršnihkoli pravil in postopkov, vendar to ni mogoče že v izhodišču. Dlje bi prišli, če bi se vprašali, katera pravila in postopki, ki jih uvajata institucija in država, izhajajo iz pozicije simbolnega Zakona, in katera ne. Šele nato bi namreč lahko bolj konsistentno opredelili, kateri (tradicionalni) postopki so delovali kot stigma za posamezne marginalizirane skupine in kateri niso (katera pravila skupnega življenja lahko določimo v dogovoru z gojenci in katerih ne itn.). Poleg tega izhodišče koncepta normalizacije implicira edino možnost kot rešitev iz zagate zatiranja – zadovoljevanje posameznikovih potreb, čustev. Nekaj torej, za kar se zdi, da je ‚druga stran‘ pravil in zahtev družbe. V nasprotju s tem smo pokazali, da so ravno (družbene) zahteve in pravila tisti temelj, na osnovi katerega se avtonomija posameznika sploh lahko vzpostavi. Še več, avtonomija, ki jo vzpostavlja želja subjekta, ni nekaj, kar lahko neposredno imamo, dosežemo, ampak je ‚stranski produkt‘ tega, da znamo najprej slediti pravilom in zahtevam staršev, družbe – da najprej ponotranjimo simbolni Zakon kot instanco psihične ekonomije. Če se vprašamo v smislu, kaj hoče predstavljeni koncept normalizacije, lahko rečemo, da se avtorji postavljajo prav na tisti položaj družbe, ki ga domnevno kritizirajo. To pomeni, da ostajajo na točki dominacije nad subjektom, saj prav tako (represivno) zapovedujejo zadovoljevanje posameznikovih potreb. V točki, ko mislijo, da vzpostavljajo posameznikovo avtonomijo, jo ravno jemljejo.

Avtonomijo si posameznik lahko zagotovi samo sam. Posameznik pri tem ni tako svoboden, kot bi si to morda želel – podrediti, ponotranjiti mora družbeno določena pravila, ki vzpostavljajo instanco Zakona, na osnovi katere se nato lahko posameznik avtonomno odloča. Družba in posameznik nista dve radikalno ločeni entiteti, temveč se prepletata, specifično sodoločata. To, kar posameznika ‚loči‘ od družbe, je njegova želja. Če je ‚normalen‘ posameznik tisti, ki je avtonomen, potem lahko rečemo, da se lahko posameznik kot avtonomi subjekt vzpostavi na osnovi takšnega procesa normalizacije, ki ne temelji na njegovih potrebah, temveč na omogočanju prepoznanja njegove želje kot subjekta.

LITERATURA

- Buss, S. (2002). Personal autonomy. V *Stanford encyclopedia of philosophy*. Pridobljeno 2. 5. 2010 s svetovnega spleta: <http://plato.stanford.edu/entries/personal-autonomy/>
- Dekleva, B. (1993). Srečanje s pojmom normalizacija. V B. Dekleva (ur.), *Seminar Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija)* (str. 5–8). Ljubljana: Inštitut za Kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Kobolt, A. (1993). Udeleženci v institucionalni vzgoji – povezovanje in razdvajanje. V B. Dekleva (ur.), *Seminar Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija)* (str. 31–41). Ljubljana: Inštitut za Kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Lacan, J. (1992). Transfer. *Razpol 7 (Problemi, št. 3)*, str. 5–46.
- Lacan, J. (1996). *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo (Zbirka Analecta).
- Lacan, J. (2004). Ojdipove tri dobe. *Problemi: revija za kulturo in družbena vprašanja*, 42 (5/6), str. 5–27.
- Maslow, A. (1976). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
- Miller, J.-A. (1983). Pot skozi Lacana. V *Gospodstvo, vzgoja, analiza (zbornik)* (str. 7–29). Ljubljana: Zbirka Analecta.
- Skalar, V. (1993). Nekatere dileme v zvezi s problemom normalizacije vzgojnih zavodov. V B. Dekleva (ur.), *Seminar Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija)* (str. 9–14). Ljubljana: Inštitut za Kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Skalar, V. (2006). Štiri desetletja do socialne pedagogike. V M. Sande, et.al. (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 13–21). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Zorc-Maver, D. (2006). Uvod – socialna pedagogika v družbi negotovosti. V M. Sande, et. al. (ur.), *Socialna pedagogika: izbrani koncepti stroke* (str. 7–11). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.